

związanych z życiem naukowym i kulturalnym regionu, dział recenzji oraz bibliografię obejmującą prace z dziedziny historii miasta i regionu.

W podsumowaniu należy podkreślić dwie zasadnicze pozytywne cechy wyróżniające *Rocznik* wśród podobnych wydawnictw na Ziemiach Zachodnich. Pierwsza, to wskazana już tendencja do konsekwentnego realizowania postawionych przed *Rocznikiem* wytycznych. Zadania te są jednocześnie nierozzerwalnie związane z stale rosnącym regionalnym zapotrzebowaniem społecznym na materiały tego typu, jak również charakteryzują się ujmowaniem zagadnień w szerszym, ogólnopolskim aspekcie, czemu służy starannie przygotowany warsztat naukowy. Drugą cechą jest fakt, że grono współpracowników nie zawęży się do lokalnego środowiska naukowego, lecz skupia ludzi z kilku ośrodków naukowych Polski Północnej. Przedstawiony wyżej przegląd zawartości wydanych dotychczas tomów *Rocznika* wskazuje na intensywny rozwój zakresu problematyki oraz warsztatu naukowego badaczy skupionych w gdańskim środowisku naukowym.

Andrzej Brenz

ROMAN HRYCIUK, MARIAN PETRASZKO: *Bartoszyce. Z dziejów miasta i powiatu*. „Pojezierze”, Olsztyn 1969, 422 ss.

Popularnonaukowa monografia powiatu bartoszyckiego, wchodzącego w przeszłości w skład Prus Książęcych, składa się z trzech zasadniczych części poświęconych środowisku geograficznemu, historii powiatu i charakterystyce jego rozwoju w okresie Polski Ludowej. W oparciu o bogatą literaturę obejmującą zarówno wiele regionalnych prac niemieckich XIX wieku, jak i najnowsze opracowania polskie, autorzy zdołali zebrać wiele interesujących informacji o powiecie bartoszyckim.

W części poświęconej środowisku geograficznemu regionu znalazły się podrozdziały omawiające geomorfologię, stosunki hydrologiczne, świat roślinny i zwierzęcy. Do części tej dodano zestawienie rezerwatów i pomników przyrody zachowanych na terenie powiatu oraz spis nazw fizjograficznych.

Część historyczna monografii potraktowana została bardzo szeroko. Autorzy wydzielili trzy podstawowe problemy: dzieje ziemi bartoszyckiej w okresie pruskim i podboju krzyżackiego, genezę i rozwój miast leżących w powiecie: Bartoszyce, Górowo i Sępole oraz dzieje wsi tego regionu. Przy omawianiu problematyki historycznej starano się równomiernie traktować zarówno sprawy polityczne, gospodarcze, społeczne, jak i kulturalne. W sposób interesujący scharakteryzowano także zmiany zachodzące w ustroju Bartoszyce w ciągu stuleci. Przy omawianiu rozwoju osadnictwa wiejskiego przedstawiono etapy kolonizacji tych terenów. Zająto się także stosunkami etnicznymi, przedstawiając zarówno problem zaniku ludności pruskiej, jak i wydobywając umiejętnie rolę elementu polskiego w procesach etnicznych zachodzących na tym terenie w ciągu wieków. W szerokim stopniu starano się także uwzględnić problemy związane z historią sztuki, charakteryzując zarówno przemiany urbanistyczne zachodzące w miastach omawianego terenu, jak i dając opis zachowanych zabytków architektury na obszarze powiatu. Oparto się

przy tym nie tylko na dostępnej literaturze, ale sięgnięto również do niepublikowanych materiałów Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Część poświęconą Polsce Ludowej otwierają rozdziały omawiające wyzwolenie powiatu i początki jego zasiedlenia i zagospodarowywania w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej. Rozdziały te posiadają nieco inny charakter. Autorzy zebrali w nich wiele relacji osób biorących udział w organizowaniu administracji polskiej na terenie powiatu, cytują wiele nazwisk, kreślą sylwetki wielu pierwszych działaczy tego terenu. Dzięki temu narracja nabiera bezpośredniości, plastycznie ukazuje trud pierwszych dni, a zarazem jest zbiorem materiałów mogących służyć do dalszych badań.

Okres odbudowy i rozbudowy powiatu w latach powojennych potraktowany został także bardzo szeroko. Zawiera przegląd wszystkich dziedzin życia powiatu ilustrowanych licznymi zestawieniami statystycznymi. Przedstawia się w nim zarówno rozwój administracji publicznej, jak i sprawy demograficzne, rozwój poszczególnych działów gospodarki, a także oświaty, kultury i służby zdrowia.

W tym bogactwie materiałów zdarzają się jednak pewne niekonsekwencje i pomyłki. Ilość niedociągnięć wyraźnie wzrasta przy charakterystyce okresu wczesnego średniowiecza. Lektura wykazuje, że autorzy nie zawsze potrafili uporać się z problematyką związaną z archeologią, niekiedy nawet z podstawową terminologią stosowaną w tej gałęzi nauki. Pominięto zresztą opis dziejów tego regionu w starożytności, zastępując to jedynie kartograficznym przedstawieniem zabytków archeologicznych odkrytych na terenie powiatu, które starano się omówić w podziałach chronologicznych. Już sam sposób umieszczenia poszczególnych stanowisk archeologicznych na wspomnianej mapie jest mylący. Jedynie bowiem dla celów orientacyjnych zaznaczono na niej pewną ilość miejscowości z nazwami. Stanowiska archeologiczne natomiast umieszczono bez oznaczenia nazwy miejscowości. W niektórych wypadkach trudno zorientować się, czy odkryto je w obrębie miejscowości oznaczonej nazwą, czy w jakiejś innej, nieokreślonej. W tej sytuacji nie można nawet przeprowadzić pewnej kontroli mapy odnośnie do uwzględnienia na niej stanowisk archeologicznych zarejestrowanych na obszarze omawianego powiatu. W kilku jednak wypadkach udało się bez wątpliwości stwierdzić, że przy miejscowościach posiadających nazwę nie podano występujących w nich stanowisk. Jako przykład mogą tu posłużyć Bartoszyce, w których nie uwzględniono skarbu przedmiotów brązowych, osady obronnej z wczesnej epoki żelaza i kurhanu z wczesnej epoki żelaza¹ oraz Sępopol, gdzie odkryto dirhem arabski². Na mapie opuszczono w ogóle znaleziska (kurhany, osady) z wczesnej epoki żelaza jak wspomniane już Bartoszyce. Zapewne na podstawie starszych badaczy datowano szereg kurhanów na młodszą epokę brązu, podczas gdy obecnie ich chronologię przesuwa się na wczesną epokę żelaza³. Połączono w jedną grupę znaleziska monet rzymskich i wczesnośredniowiecznych, co przeczy zastosowanej zasadzie podziałów chronologicznych znalezisk. Niekonsekwentnym wydaje się rozbieżność znalezisk narzędzi neolitycznych na dwie grupy według surowca wykonania: kamienia i rogu, podczas gdy narzędzia mezolityczne podano łącznie. Wprowadzono niezrozumiały termin "przed-

¹ L. Okulicz, *Kultura kurhanów zachodniobaltyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław 1970, s. 161 (stanowiska notowane także w starszej literaturze niemieckiej).

² M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reyman, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Materiały*. Wrocław 1966, s. 77.

³ Np. kurhany z Brzostkowa, Ciemnej Woli, Judyty, Głomna, Łabędnika, Pasławek (L. Okulicz, *op. cit.*).

mioty zdobnicze". Można domyślać się, że pod określeniem tym kryją się ozdoby. Mapa w opublikowanej postaci nie przedstawia żadnej wartości i może najwyżej wprowadzić swymi mylnymi informacjami w błąd. Żałować należy, że w ogóle znalazła się ona w omawianym wydawnictwie.

W tekście znaleźć można też szereg potknięć przy omawianiu spraw dotyczących archeologii. Wydaje się, że autorzy nie rozumieli znaczenia terminu „grodzisko”, stosowanego powszechnie jako określenia ruin zniszczonego — opuszczonego grodu⁴ — skoro niejednokrotnie wspominają o wznoszeniu przez ludność pruską w okresie wczesnego średniowiecza grodzisk (czyli budowie ruin grodów?!), zdobywaniu czy obronie grodzisk (np. ss. 33, 41). Poważne wątpliwości budzi też spis grodzisk (ss. 39 - 41) z terenu powiatu. Jest on zbiorem niedokładnych, przestarzałych informacji obejmującym obiekty o szerokiej rozpiętości chronologicznej (od wczesnej epoki żelaza po czasy średniowiecza), a ponadto zawierającym także wiele punktów, które nigdy nie były grodziskami. Opisy niektórych z nich są trudne do zrozumienia, np. „Romankowo, liczne ziemne umocnienia obronne”. Trudno zrozumieć, co może kryć się pod tym określeniem, czy kilka grodzisk zlokalizowano w granicach tej miejscowości, czy chodzi tu o odcinki wałów podłużnych czy też nowożytnie fortyfikacje. Jeżeli autorzy zdecydowali się na załączenie do monografii zestawienia grodzisk, to należało zebrany ze starszej, regionalnej literatury materiał sprawdzić w kartotekach muzealnych i podać jedynie zweryfikowane obiekty. Również załączona do monografii bibliografia posiada luki w zakresie literatury archeologicznej⁵.

W związku z przytoczonymi przykładami błędów dotyczących głównie archeologii powstaje postulat, by w wypadku opracowywania problemów archeologicznych poszczególnych regionów powierzać to osobom kompetentnym, a przynajmniej zasięgać ich konsultacji. Pozwoli to unikać pomyłek obniżających wartość publikacji.

Podniesione powyżej zastrzeżenia nie mają na celu deprecjonowanie rzetelnego wysiłku autorów. Sygnalizują jedynie szerszy problem nie zawsze dostatecznej kontroli prac regionalnych przed ich wydaniem, zwłaszcza w wypadkach, gdy autorzy sięgają w dziedziny wiedzy spoza ich specjalności. W sumie jednak monografię należy ocenić pozytywnie, niewątpliwie jest ona bogatą skarbnicą wiedzy o przeszłości powiatu bartoszyckiego i może dobrze spełnić zadania popularyzatorskie.

Andrzej Wędzki

⁴ Zagadnienie to było już niejednokrotnie poruszane w literaturze. Por. np. uwagi na temat terminów „gród”, „grodzisko”, „osada obronna”: W. Kowalenko, *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*. Poznań 1938, s. 24 i n.; W. Hensel, *Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej*. Poznań 1948, s. 10 i n.; T. Malinowski, *Gród (grodzisko) czy osiedle obronne?* W: *Rocznik Olsztyński* 3 : 1960, ss. 247 - 250; J. Antoniewicz, *Osiedle obronne i „grodzisko”*, tamże, ss. 251 - 258.

⁵ M. in. brak takich pozycji: C. Engel, *Vorgeschichte der altpreussischen Stämme*. T. 1, Königsberg 1935; C. Engel, La Baume, *Atlas der ost- und westpreussischen Landesgeschichte*. Bd. 1 - 2, Königsberg 1936 - 1937; J. Dąbrowski, *Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem*. Wrocław 1968; M. Gumowski, *Moneta arabska w Polsce IX i X wieku*. „Zapiski Historyczne” 24 : 1958 - 1959, z. 1, ss. 8 - 61; E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*. Berlin 1908; C. Engel, *Typen ostpreussischen Hügelgräber*. Neumünster 1962; M. Gumowski, *Moneta rzymska w Polsce*. „Przegląd Archeologiczny” 29 - 31 : 1954 - 1956, ss. 87 - 149.